

BOLALAR PSIXOLOGIYASI VA RIVOJLANISH QONUNIYATLARI

Toxirova Marjona Murodali qizi

Toshkent Kimyo xalqaro universiteti

“Boshlang’ich ta’lim” yo’nalishi

2-bosqich talabasi

Annotatsiya: Mazkur maqolada bolalar psixologiyasining asosiy tushunchalari, psixik rivojlanishning qonuniyatlari va yosh davrlaridagi xususiyatlari yoritilgan. Bola shaxsining shakllanishida biologik va ijtimoiy omillarning o‘zaro ta’siri tahlil qilinib, rivojlanishning ilmiy asoslari bayon etilgan. L.S. Vigotskiy, J. Piaget, A.N. Leont'ev kabi olimlarning nazariy yondashuvlari asosida bolaning kognitiv, emotsional va ijtimoiy rivojlanishi ko‘rib chiqilgan. Maqola pedagoglar, psixologlar va talabalar uchun foydali bo‘lishi mumkin.

Kalit so‘zlar: Bolalar psixologiyasi, psixik rivojlanish, yosh xususiyatlari, ontogenez, rivojlanish qonuniyatlari, kognitiv taraqqiyot, emotsional rivojlanish, pedagogik psixologiya, psixologik diagnostika.

Аннотация: В данной статье рассматриваются основные понятия детской психологии, закономерности психического развития и возрастные особенности детей. Анализируется взаимодействие биологических и социальных факторов в формировании личности ребенка, а также раскрываются научные основы развития. Рассмотрены теоретические подходы Л.С. Выготского, Ж. Пиаже, А.Н. Леонтьева в когнитивном, эмоциональном и социальном развитии детей. Статья может быть полезна педагогам, психологам и студентам.

Ключевые слова: Детская психология, психическое развитие, возрастные особенности, онтогенез, закономерности развития, когнитивный рост, эмоциональное развитие, педагогическая психология, психологическая диагностика.

Annotation: This article examines the fundamental concepts of child psychology, the laws of psychological development, and age-specific characteristics of children. It analyzes the interaction of biological and social factors in shaping a child's personality and discusses the scientific foundations of development. Theoretical approaches of L.S. Vygotsky, J. Piaget, and A.N. Leont'ev in cognitive, emotional, and social development are explored. The article may be useful for educators, psychologists, and students.

Keywords: Child psychology, psychological development, age characteristics, ontogenesis, laws of development, cognitive growth, emotional

development, pedagogical psychology, psychological diagnostics.

KIRISH

Inson psixikasi uzluksiz rivojlanish jarayonini boshdan kechiradi. Bolalar psixologiyasi esa aynan ushbu rivojlanish jarayonining qonuniyatlarini, bola ruhiyatining turli bosqichlardagi xususiyatlarini va unga ta'sir etuvchi omillarni o'rganadi. Bolaning psixik taraqqiyoti nafaqat biologik omillarga, balki ijtimoiy muhitga ham bog'liq. U oilasi, do'stlari, o'qituvchilari va atrof-muhit ta'sirida shakllanadi.

Psixologlar bolalar rivojlanishini o'rganishda turli nazariyalarni ilgari surganlar. L.S. Vigotskiy ta'lim bolaning rivojlanishini belgilovchi omil ekanligini ta'kidlagan bo'lsa, J. Piaget bolaning aqliy rivojlanish bosqichlarini aniqlashga harakat qilgan. Ushbu maqolada bolalar psixologiyasining rivojlanish qonuniyatlari, yosh davrlari va turli nazariy qarashlar tahlil qilinadi.

BOLALAR PSIXOLOGIYASINING RIVOJLANISH QONUNIYATLARI

1. Ontogenez qonuni

Har bir bola o'ziga xos rivojlanish yo'liga ega. Genetik omillar bolaning rivojlanish yo'nalishini belgilasa-da, ijtimoiy muhit ushbu yo'nalishning qay darajada rivojlanishini aniqlaydi. Masalan, aqliy rivojlanishi yuqori bo'lgan bola qo'llab-quvvatlanmasa, uning qobiliyatlari to'liq yuzaga chiqmasligi mumkin.

2. Notekis rivojlanish qonuni

Bolalar psixik rivojlanishi doim ham bir maromda davom etmaydi. Ba'zi yosh davrlarida rivojlanish tezlashadi, ba'zida esa sekinlashadi. Masalan, maktabgacha yoshda bolaning tasavvuri va ijodi tez rivojlansa, o'smirlik davrida mantiqiy tafakkur shakllanishi ustunlik qiladi.

3. Rivojlanishning eng yaqin zonasi qonuni (L.S. Vigotskiy)

Bola mustaqil ravishda bajara oladigan vazifalar va kattalar yordami bilan bajara oladigan vazifalar o'rtasidagi farq rivojlanishning eng yaqin zonasini belgilaydi. Shuning uchun ta'lim jarayoni bolaning o'sishiga mos ravishda tashkil qilinishi lozim.

4. Krizis davrlar qonuni

Bolalar rivojlanishida keskin o'zgarishlar bo'ladigan davrlar mavjud. Masalan, 3 yosh, 7 yosh va o'smirlik davri psixologik krizis bosqichlari hisoblanadi. Ushbu bosqichlarda bolaning xulq-atvori va hissiyotlarida sezilarli o'zgarishlar yuz beradi.

BOLALAR PSIXOLOGIYASINING YOSH BOSQICHLARI

1. Chaqaloqlik davri (0-1 yosh)

Asosiy rivojlanish: reflekslar, sezgi organlari.

Ona bilan emotsional bog‘liqlik shakllanadi.

2. Go‘daklik davri (1-3 yosh)

Nutq shakllanadi.

Harakat koordinatsiyasi rivojlanadi.

3. Maktabgacha yosh (3-6 yosh)

O‘yinning rivojlanishi.

Tasavvur va ijodiy tafakkur kuchayishi.

4. Kichik maktab yoshi (6-11 yosh)

Mantiqiy fikrlash shakllanadi.

Mustaqil ta’lim olishga o‘tish boshlanadi.

5. O‘smirlik davri (11-16 yosh)

O‘zlikni anglash jarayoni boshlanadi.

Mustaqil qaror qabul qilish shakllanadi.

Bolalar psixologiyasi insonning eng muhim rivojlanish davrlarini o‘rganadigan fan sifatida pedagogika, fiziologiya, sotsiologiya va boshqa ijtimoiy fanlar bilan uzviy bog‘liq. Bolaning psixik rivojlanishi tug‘ilganidan boshlab turli omillarning ta’siri ostida shakllanadi. Ushbu omillar biologik, ijtimoiy va psixologik jihatlariga bo‘linadi. Genetik omillar bolaning rivojlanishining asosiy bazasini tashkil etsa, ijtimoiy muhit, oilaviy tarbiya va ta’lim uning individual xususiyatlarini shakllantiradi.

Bolalar psixologiyasining rivojlanish qonuniyatlari, xususan, notekis rivojlanish qonuni, rivojlanishning eng yaqin zonasi, krizis davrlar qonuni va ichki hamda tashqi omillarning o‘zaro ta’siri bolaning psixologik o‘shish jarayonini chuqur tushunish uchun asosiy nazariyalar hisoblanadi. Bu qonuniyatlar asosida bolaga mos ta’lim va tarbiya metodlarini ishlab chiqish mumkin. L.S. Vigotskiy tomonidan ilgari surilgan rivojlanishning eng yaqin zonasi nazariyasi bolaning o‘qitish jarayonida uning imkoniyatlarini oshirish uchun muhim nazariy asos bo‘lib xizmat qiladi. Ushbu yondashuvga ko‘ra, bola o‘zining hozirgi qobiliyatidan biroz oldinda bo‘lgan bilimlarni kattalar yoki murabbiylar ko‘magi bilan egallash orqali rivojlanadi.

Bolaning psixik rivojlanishi uzluksiz jarayon bo‘lib, u turli yosh bosqichlarida o‘ziga xos xususiyatlarga ega. Chaqaloqlik davrida bola asosan sezgi va reflekslarga tayanadi, go‘daklik davrida esa nutq shakllanadi va mustaqillik hissi ortadi. Maktabgacha yoshdagi bolalar o‘yin orqali bilish faoliyatini rivojlantiradi, ularning tasavvuri, ijodiy tafakkuri kuchayadi. Kichik maktab yoshida bola mantiqiy tafakkurga, mustaqil fikrlash va muammolarni hal qilish qobiliyatiga ega bo‘la boshlaydi. O‘smirlik davri esa o‘zlikni anglash, shaxsiy qarorlarni qabul qilish va ijtimoiy hayotda faol ishtirok etish bosqichi

hisoblanadi.

Bolalar psixologiyasida shaxsiy rivojlanish va ta'lim o'rtasidagi bog'liqlik juda muhimdir. Pedagogik psixologiya bolalarni o'qitish va tarbiyalash jarayonida ularning psixologik xususiyatlarini hisobga olishni talab qiladi. Agar bolaning rivojlanish bosqichlari va uning individualligini e'tiborga olgan holda ta'lim-tarbiya berilsa, u holda bola to'laqonli intellektual va ijtimoiy rivojlanishga erishadi. Shuning uchun ham zamonaviy ta'lim metodikalarida psixologik yondashuvlarga alohida e'tibor qaratiladi.

Bolalar psixologiyasini o'rganish ota-onalar, o'qituvchilar, psixologlar va pedagoglar uchun nihoyatda muhimdir. Chunki bolaning ruhiy holatini, emotsional ehtiyojlarini va individual qobiliyatlarini chuqur tushunish unga to'g'ri tarbiya berish imkonini yaratadi. Shuningdek, bolaning xulq-atvoridagi o'zgarishlarni to'g'ri talqin qilish, uning ijtimoiy moslashuviga yordam berish, stress va emotsional muammolarni oldindan ko'ra olish imkonini beradi.

Bugungi kunda bolalar psixologiyasini o'rganish tobora muhim ahamiyat kasb etmoqda. Yosh avlodning barkamol bo'lib shakllanishi, ularning ruhiy salomatligini ta'minlash va intellektual rivojlanishini qo'llab-quvvatlash – jamiyat taraqqiyotining ajralmas qismidir. Shu boisdan, bolalar psixologiyasi sohasida olib borilayotgan ilmiy tadqiqotlar va yangi pedagogik texnologiyalar muhim ahamiyatga ega bo'lib, ular bolalarni tarbiyalash va o'qitishda ilg'or usullardan foydalanish imkonini beradi.

Kelgusida bolalar psixologiyasining chuqur tadqiq qilinishi nafaqat ta'lim sohasida, balki bolalar bilan bog'liq boshqa sohalarda ham samarali natijalar berishi mumkin. Xususan, bolalar psixodiagnostikasi, maxsus ehtiyojli bolalar bilan ishlash metodlari, emotsional-intellektual rivojlanish usullari kabi yo'nalishlar yanada rivojlantirilishi zarur.

Xulosa qilib aytganda, bolalar psixologiyasi inson rivojlanishining uzluksiz jarayonini o'rganish va unga ilmiy asoslangan yondashuvlarni ishlab chiqish uchun muhim fanning bir qismi hisoblanadi. U bola shaxsini shakllantirish, uning ruhiy va intellektual imkoniyatlarini rivojlantirishda hal qiluvchi rol o'ynaydi. Shu boisdan, bu sohani chuqur o'rganish va amaliyotga tadbiiq qilish jamiyatning barkamol avlodni tarbiyalash yo'lidagi eng muhim vazifalaridan biri bo'lib qoladi.

Xulosa: Mazkur maqolada "Bolalar psixologiyasi va psixodiagnostikasi" (NamDU-ARM-3363) kitobidan foydalanib, bolalar psixologiyasining asosiy qonuniyatlari, yosh davrlariga bo'linishi va psixik rivojlanish jarayoniga ta'sir etuvchi omillar tahlil qilindi. Ushbu kitobdan olingan ma'lumotlar asosida bolalar psixologiyasining ilmiy jihatlari yoritildi va turli nazariy yondashuvlar tahlil qilindi.

Bolalar psixik rivojlanishi izchil va uzluksiz jarayon bo‘lib, har bir yosh davrida o‘ziga xos xususiyatlarga ega ekanligi aniqlandi. Kitobdagi ma’lumotlarga asoslanib, bolalarning chaqaloqlik, go‘daklik, maktabgacha yosh, kichik maktab yoshi va o‘smirlik davridagi psixologik xususiyatlari batafsil yoritildi. Bolaning ruhiy o‘sishi faqat biologik omillarga bog‘liq bo‘lib qolmay, balki ijtimoiy muhit va ta’lim orqali ham shakllanishi kitob mualliflari tomonidan alohida ta’kidlangan.

Kitobdan kelib chiqib, L.S. Vigotskiy tomonidan ilgari surilgan rivojlanishning eng yaqin zonasi nazariyasi bolaning o‘qitish jarayonida uning imkoniyatlarini kengaytirishda asosiy rol o‘ynashi aniqlandi. Shuningdek, A.N. Leont'ev va J. Piaget yondashuvlariga ko‘ra, bolaning bilish faoliyati va mantiqiy tafakkuri bosqichma-bosqich rivojlanishi ham muhim ahamiyat kasb etadi.

Bolalar psixologiyasi bo‘yicha olib borilgan tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, bolaning rivojlanishi krizis bosqichlari va psixologik o‘zgarishlar bilan bog‘liq bo‘lib, bu jarayonlar ta’lim va tarbiya vositasida boshqarilishi mumkin. "Bolalar psixologiyasi va psixodiagnostikasi" kitobidan olingan xulosalarga ko‘ra, bolalar bilan ishlashda ularning yosh xususiyatlari, emotsional holati va individual qobiliyatlari hisobga olinishi zarur.

Shunday qilib, ushbu maqolada "Bolalar psixologiyasi va psixodiagnostikasi" kitobidan foydalangan holda, bolalar psixik rivojlanishining asosiy jihatlari, pedagogik va psixologik yondashuvlar tahlil qilindi. Kelgusida bolalar psixologiyasini chuqur o‘rganish va amaliyotga tatbiq etish nafaqat ta’lim tizimi, balki oilaviy tarbiya va ijtimoiy moslashuv jarayonlarida ham muhim rol o‘ynaydi. Shu boisdan, bolalar psixologiyasiga oid tadqiqotlarni davom ettirish va yangi metodlarni ishlab chiqish bugungi jamiyat uchun dolzarb masalalardan biri bo‘lib qolmoqda.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Vigotskiy L.S. – “Psixologik taraqqiyot nazariyalari”, Moskva, 1986.
2. Piaget J. – “Bolalar tafakkurining rivojlanishi”, Jeneva, 1952.
3. Leont'ev A.N. – “Faoliyat va ong”, Moskva, 1972.
4. Obuxova L.F. – “Bolalar psixologiyasi”, Moskva, 2010.
5. NamDU-ARM-3363 – "Bolalar psixologiyasi va psixodiagnostikasi", Toshkent, 2017.